

snego wyobrażenia o tym, co to jest prawo podmiotowe i przedmiotowe, co to jest *ius civile*, *ius naturale*, *ius gentium*, *ius praetorium*, co to jest *civis* i *peregrinus*. Nie wie zupełnie, czym jest niewolnik w prawie rzymskim, czym wyzwoleniec, czym *filiusfamilias*. Nie zdaje sobie sprawy z istoty rzymskiego małżeństwa i jego form. Zupełnie jest mu obce pojęcie rzymskiego posiadania, rzymskiej własności, *usucapio* i *servitutów*. Nie rozumie pojęć takich, jak zobowiązanie, odpowiedzialność, *condictio*, *novacja*. Nie zdaje sobie sprawy z istoty stypulacji i kontraktu kupna i sprzedaży. To samo dotyczy instytucji procesowych. Ponadto to przynosi nasz autor szereg rzeczy, które muszą wprowadzić kompletną dezorientację w umysłach uczącej się młodzieży. Słuchacz, którego w gimnazjum uczono, że Hamurabi był królem babilońskim, dowiaduje się nagle (str. 171), że był królem asyryjskim; że instytucje takie jak małżeństwo lub władza ojcowska, o których słyszał na nauce religii, iż je znała biblia, uświęciło po raz pierwszy ustawodawstwo XII tablic; że porywanie kobiet, które znał z opowiadania o porwaniu Sabine, nie było sposobem nabycia władzy nad kobietą u Rzymian. Ten sam uczeń dowie się dalej, iż prawo głosowania nie nazywa się, jak go uczono, *ius suffragii*, lecz *ius suffragium*, że *comitia centuriata* to *maximum comitatum*, a *parricidium* to bratobójstwo. Młody umysł zada sobie mimowoli pytanie: Kto ma rację, czy jego nauczyciel gimnazjalny, czy też profesor Uniwersytetu Łódzkiego. Jeśli się doda, że te same błędy powtarza autor z reguły kilkakrotnie, np. że *poddany* = *peregrinus* cztery razy, że niewolnik jest osobą i cudzoziemcem trzy razy, że władza ojcowska należy do *res extra commercium* — dwa razy, że *vis magna* = siła wyższa — dwa razy, to chyba usprawiedliwione będzie moje ubolewanie iż tego rodzaju podręcznik pojawił się na rynku księgarskim.

Rafał Taubenschlag (Warszawa)

Olivier-Martin Fr.: *Histoire du droit français des origines à la Révolution*, Paris (Domat Montchrétien), 1948, str. XV, 760.

W ostatnich miesiącach 1948 opuściła prasę drukarską dawno oczekiwana przez cały świat naukowy, obszerna synteza historii prawa francuskiego, pióra profesora Franciszka Olivier-Martin. Już od wielu lat historycy prawa zdawali sobie dobrze sprawę z tego, czego po tego rodzaju książce można się spodziewać — i niewątpliwie nie zostali zawiedzeni w swych nadziejach. Znakomity autor, twórca monumentalnej „*Histoire de la Coutume de la Vicomté et Prévôté de Paris*”, członek Instytutu Francuskiego, członek korespondent Polskiej Akademii Umiejętności był już przecież współpracownikiem Chénon'a i współwydawcą jego wielkiej syntezy prawa francuskiego. Zaś lat temu kilkanaście, w 1932 r., prof. Olivier-Martin ogłosił drukiem pierwsze wydanie

swego zarysu, „Précis d'Histoire du droit français” w ramach serii „Petits Précis Dalloz”, wydawnictwa przeznaczonego w zasadzie dla studentów przygotowujących się do swych normalnych egzaminów prawnych. Książka ta, która doczekała się już licznych wydań (ostatnie w 1945) dzięki nowości ujęcia znaczeniem swym wykraczała daleko poza ramy przeciętnego, skróconego podręcznika uniwersyteckiego. Koncepcje w niej wyrażone odbiły się szerokim echem w świecie naukowym; toteż w przeciwieństwie do wielu innych par excellence „praktycznych” podręczników serii „Précis Dalloz”, zarys historii prawa francuskiego prof. Olivier-Martin wyrobił sobie zaszczytne miejsce wśród „klasycznych” dzieł poświęconych historii prawa francuskiego. Omawiając ostatnie dzieło prof. Olivier-Martin nie sposób nie przypomnieć o tej „karierze” jego „Précis” — stanowi ono przecież przede wszystkim wydanie „rozszerzone”, w najdodatniejszym tego słowa znaczeniu dawnego jego Zarysu. O ile „Précis” zamykał się w ramach niecałych 400 stron małej ósemki, o tyle dziś wydany tom obejmuje 760 stron dużej ósemki zwartego druku. Synteza prof. Olivier-Martin staje zatem co do samych rozmiarów w jednym szeregu obok wielkich francuskich syntez historii prawa: E. Chénon'a *Histoire générale du droit français* liczy 1530 stron; J. Declareuil'a *Histoire générale du droit français des origines à 1789—1060* stron; A. Esmein'a *Cours élémentaire d'histoire du droit français* — 755 stron. Podobnie jak wszystkie wymienione podręczniki również i wykład prof. Olivier-Martin'a zamyka się z rokiem 1789, tj. z rokiem wybuchu Rewolucji. W przeciwieństwie do podręcznika Chénon'a książka omawiana nie zawiera wykładu historii prawa prywatnego. Zgodnie z systemem zastosowanym już w zarysach „Précis Dalloz”, autor ogranicza się jedynie do poglądowego przedstawienia kilku najważniejszych instytucji prawa prywatnego.

Nie sposób w ramach krótkiego sprawozdania uwypuklić i zreferować te wszystkie „nova”, które prof. Olivier-Martin wnosi do nauki. Zadanie to byłoby tym bardziej trudne, że dzieło jego stanowi owoc kilku-dziesięcioletniej, intensywnej pracy badawczej, że stanowi systematyczne ujęcie poglądów głoszonych przez autora od wielu lat. Poglądy te poraz pierwszy opublikowane w 1932 w Zarysie, przy dalszych jego wydaniach ulegały sformułowaniom coraz doskonalszym, dziś utrwalone zostały w formie monumentalnego dzieła. Ciągłość między pierwszym wydaniem Zarysu a dziełem omawianym jest więc zrozumiała. Odzwierciedla się to choćby już w samym układzie książki — oczywiście jednak wykład obecny jest bez porównania obszerniejszy i bardziej wyczerpujący. Na szczególną uwagę zasługuje nieproporcjonalne w stosunku do dawnych wydań Zarysu rozszerzenie wykładu instytucji Francji nowożytnej, co niewątpliwie podnosi wartość omawianego dzieła. Podobnie, jak dawniej, tak i obecnie autor nie zaniedbuje zwrócenia uwagi na do-

tychczas mało opracowywane zagadnienia historii opieki społecznej, wychowania i administracji skarbowej tudzież organizacji gospodarczej dawnej Francji.

Synteza prof. Olivier-Martin zawiera szerokie perspektywy socjologiczne i to chyba stanowi główną jej wartość. Autor bynajmniej nie ukrywa tego, że studium historii ustroju nasuwa mu przede wszystkim jako problem zasadniczy zagadnienie stosunku jaki zachodzi między państwem a siłami społecznymi zorganizowanymi w ramach tego państwa; istota zaś zagadnienia leży w utrzymaniu należytych stosunków między państwem i owymi „groupements intermédiares”.

Na szczególne podkreślenie zasługuje jedna dalsza zaleta omawianego dzieła: wspaniały wprost aparat naukowy. Autor zwrócił tu szczególną, niemal że wyłączną uwagę na cytowanie bibliografii. Dane bibliograficzne niezwykle sumiennie zgromadzone i zaktualizowane do końca 1947 stanowią materiał wprost bezcenny, zwłaszcza dzisiaj, w okresie powojennym, gdzie zaopatrywanie bibliotek w dzieła zagraniczne dalekie jest we wszystkich krajach od doskonałości.

Czytelnika polskiego mile zaskoczy, tak rzadko u uczonych francuskich i zagranicznych spotykana znajomość głównych rysów rozwoju ustroju Polski. Autor wykorzystał niektóre pod względem językowym dostępne mu dzieła i artykuły uczonych polskich i nieraz trafnie powołuje się w toku swych wywodów na analogie, względnie różnice między ustrojowymi instytucjami francuskimi i polskimi.

Michał Szczaniecki (Poznań)

Rusiński Władysław: Osady tzw. „Oleдрów” w dawnym woj. poznańskim, Poznań 1939 — Kraków 1947, Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski z. V.

Zagadnienie kolonizacji holenderskiej było dotychczas zaledwie poruszone w literaturze polskiej (Baranowski, Inglot, Ludkiewicz), liczniejsza zaś literatura niemiecka (szczególnie W. Maas i W. Schultz) dochodziła do rozbieżnych wyników i nie była oparta na pełnych danych źródłowych. Stąd praca dra Rusińskiego ma dla nas szczególne znaczenie, obejmuje bowiem teren całego województwa poznańskiego w granicach przedrozbiorowych i została napisana po przejrzeniu bogatych źródeł znajdujących się w archiwach poznańskich, częściowo warszawskich. Jest to więc pierwsza tego rodzaju analityczna praca stojąca na wysokim poziomie i wykorzystująca prawie całość dostępnych materiałów (dziś spalonych) oraz literaturę głównie niemiecką. Praca ta powstała jakby na marginesie prac Poznańskiej Komisji Atlasu Historycznego Polski i kartotece miejscowości, sporządzonej przez tę Komisję,